

17. Стратегический курс России с государствами-участниками Содружества Независимых Государств // Российская газета. – 1995. – 23 сентября.
18. Торкунов А. Современные международные отношения / А. Торкунов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/tork/18.php.
19. Угода між Міністерством Освіти і науки України та Міністерством освіти і науки Російської Федерації про першочергові заходи з розвитку науково-освітнього співробітництва на 2010–2012 рр. від 17 травня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/643_364.
20. Угода між Україною та Російською Федерацією щодо Чорноморського флоту від 09.06.1995р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_082.
21. Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3 т. / Інститут історії України НАН України; ред-рада: акад. НАН України В. М. Литвин (голова), акад. НАН України І. М. Дзюба, акад. НАН України Я. Д. Ісаєвич, акад. НАН України О. С. Онищенко, акад. НАН України В. А. Смолій, С. В. Кульчицький та ін. Т. 3. / Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2004. – 327 с.
22. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 9.07.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_002.

УДК 008 : 24 : 34 : 39 : 94 (477)

Віталій Олександрович Радзівський
кандидат культурології,
доцент Київського національного університету
культури і мистецтв

КИЇВСЬКА РУСЬ ЯК ПЕРША ВІТЧИЗНЯНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ

У статті проаналізовано глобальні зміни на теренах Давньоруської держави, які призвані до формування першої вітчизняної цивілізації – Київської Русі.

Ключові слова: історія, культурологія, культура, ритуальність, релігія, духовність, право, середні віки, Русь.

In the article the global changes on the territory of the old Russian state, which called for the formation of the first Russian civilization – Kievan Rus.

Keywords: history, culturology, culture, subculture, rituality, religion, spirituality, law, Middle Ages, Rus.

Доволі часто у літературі можна зустріти слова "культура" та "цивілізація", які вживаються як своєрідні синоніми. Але це не зовсім так: будь-яка цивілізація має певну культуру, проте не кожна культура є цивілізацією. Під цивілізацією мається на увазі певний етап у розвитку людства, зумовлений значними досягненнями. Як правило, цивілізацією називають такий розвій культури, в якому наявні архітектура, причому не будь-яка, а монументальна, писемність та міста. Ці три найпоширеніші ознаки цивілізації було запропоновано під час дискусії у Чикаго у 1958 р. Можливо, ці три ознаки є лише базовими, до яких доречно додати й інші – духовні (насамперед світоглядні – у вигляді релігійних цінностей) та матеріальні (розвинена храмова практика тощо), але, навіть керуючись основною тріадою, ми бачимо беззаперечне становлення у нас ознак цивілізації (а згодом і цивілізації) лише наприкінці Х ст. Поглянемо уважніше на вітчизняну історію.

Мета статті полягає у спробі з точки зору культурології та історичної науки зробити екскурс у давню українську історію та з'ясувати, коли на землях України відбулись глобальні зміни і виникла перша цивілізація, завдяки якій наша країна перетворилася на величезну православну світову державу, на важливий центр світового впливу, стала "видима і слішима" у світі.

За останні десятиліття значний внесок у дослідження різних проблем історії Київської Русі зробили П. Толочко, О. Толочко, Г. Івакін, В. Король, О. Моця, В. Ричка, Ю. Павленко, С. Пивоваров, В. Долгов, М. Брайчевський, М. Сагайдак, Ю. Писаренко, М. Ткач та інші. Зокрема, академік П. Толочко чимало зробив для осмислення складу єдиної давньоруської народності та культури, наголосив на доленосному християнському виборі давніх русичів. Християнство об'єднало, централізувало, згуртувало і моралізувало нашу Русь.

Київська Русь стала міцною монархічною централізованою цивілізацією, яку небезпідставно можна назвати у культурологічному сенсі царством, а у період її стрімкого розквіту та найвищого авторитету, впливовості та могутності – часів святих Володимира Великого і Ярослава Мудрого – навіть Київською імперією. Християнство перетворило маловідому околицю Європи у світову цивілізацію імперського типу (сильний політичний, релігійний та культурно-економічний центр, культурно-ідеологічна експансія метрополії на периферійні частини, племінне різноманіття, державна та релігійна ієрархія з майже одноосібною владою та офіційною ідеологією, європейське та окуймичне домінування. Києво-Новгородська держава (або просто – Русь) швидко випередила за масштабами і значенням майже всі держави Європи, ставши на деякий час конкурентом Візантійської імперії.

Що було до Хрещення? Писемність, яку шукають не одне десятиріччя і навряд чи колись знайдуть (безперечно, могли бути й, імовірно, були засоби графічної комунікації, проте про повноцінне вітчизняне письмо до християнізації годі й казати)? Щоправда постає питання, коли саме письмо прийшло на Русь? Святий Кирило та Мефодій не були навіть сучасниками княгині Ольги. Можна згадати Аскольда, але насправді це не є принциповим. Важливо, що лише з хрещенням Русь отримала писемність, повноцінну освіту, науку та розвинену культуру. Це стосується й монументальної архітектури. Про найбільше місто Київ ми з V до IX ст. майже нічого не знаємо. Проте за лічені роки за часів Ярослава Мудрого Київ виріс аж у 10 разів (порівняно з містом його батька Володимира). Імовірно, що за століття до цього Київ був скоріше не містом, а великим селищем. Київ навіть за часів Аскольда (першого царя Миколи – у цьому сенсі є думка, що царський період Русі – від мученика Аскольда-Миколи до мученика Миколи II Романова) – це далеко не Київ великої Ольги, Київ нащадків Ярослава Мудрого – це далеко не Київ Святослава! Не буде великим перебільшенням сказати, що до Хрещення Русі (а по суті на території роз'єднаних слов'янських племен) не було міст у повному сенсі цього слова. Ця дохристиянська напівдержавна чи набір територій була сукупністю відокремлених великих селищ і поселень, без багатьох ознак та властивостей, які притаманні містам у нашому розумінні. Київ ще наприкінці IX ст., який хоча, за словами князя Олега Віщого, і був матір'ю міст руських, сам був величним дерев'яним поселенням, без кам'яної монументальної архітектури, з обмеженою кількістю грамотних іноземців (переважно християнські місіонери), з ідеологічно роз'єднаною спільнотою, варварськими звичаями, примітивним господарством та окремими дикунськими духовними стереотипами. А що вже казати про інші великі поселення. Після Хрещення міста починають виникати як гриби після дощу, причому це дійсно справжні міста, з храмами та літописанням, з певними ідейними (християнськими) константами та модулями. У східних слов'ян виникає якісно нова культурно-історична епоха, де особистість постає як самодостатня цінність, як образ та подоба Божа, де виникає неповторна давньоруська народність та цивілізаційна спільнота. Виникає перша вітчизняна цивілізація – Київська Русь. Марно шукати якісь старші – трипільські чи інші – цивілізації. Безперечно, культура розписної кераміки була унікальною, своєрідними були й цікаві доцивілізаційні археологічні культури на наших землях. Можна тішити себе гіпотезами, на зразок версії М.Суслопарова про існування у трипільців першого у Європі літеро-звукового алфавіту, але багатотисячні тимчасові стоянки (навіть на 50-60 років) з подальшим знищенням квазімонументальних споруджень (каркасних хат з площею до 140 кв. м), відсутність повноцінних протоміст (родові напівкочові "гульбища", іноді розраховані на понад 500 осіб). Та і відсутність справжньої писемності позбавляє трипільців найпоширеніших ознак цивілізації. Окремо варті уваги скіфські та сарматські досягнення, про які час від часу виникають дискусії. Вони, особливо під греко-римським впливом, отримали чимало ознак та рис цивілізації, особливо після появи у них християнських ідей та цінностей. З усіма шедеврами та досягненнями вони мали протоцивілізацію, вони – це наша передісторія, передцивілізація, багата, різнобарвна культура та історична спадщина. Закономірним постає питання щодо грецьких полісів та грецької культури на наших землях. Заперечувати наявність у давніх греків цивілізації є, безсумнівно, помилковим. Але яке мало відношення до нас, до слов'ян, населення периферії грецького світу на початку нашої ери? Так, вони були нашими сусідами, так, окремі торговельні обміни та культурні впливи, але хіба вони були нашою цивілізацією? До хрещення греки були для нас чужими, іноземними мешканцями, представниками "околиці, кінця" (окраїни, периферії) великого грецького світу. Щодо великого переселення народів та багатьох сусідів (хазар, печенігів тощо), то вони, впливаючи на наш культурогенез, збагачуючи нас досвідом та досягненнями, все-таки не розвинули наш генезис та рух, нічого не зробили для нашого доленосного поступу, до перетворення культурної спільноти у цивілізаційну.

Можна казати, що у світі цивілізація виникає приблизно за 4500 років до виникнення нашої першої вітчизняної цивілізації. Мимоволі згадується штучна і сумнівна, ніби як "біблійна" (насправді "книжна", приблизно розрахована давніми книжниками шляхом плюсування дат життя різних біблійних персонажів тощо) дата виникнення світу – 5508 р. до н.е. Проте однозначним є те, що з появою людини, розробленням культури далеко ще не створюється культурне поле та цивілізаційний простір, далеко ще не формується цивілізація. Процес світла у тьмі не зароджувався водночас, потрібні були вагомні досягнення, можливо, доречно навіть виокремити проміжну ланку між культурою та цивілізацією; такою ланкою може стати якісно новий напрям ціннісної орієнтації. Цінності були задовго до виникнення цивілізації у субкультурі, проте, щоб будувати храми, занотовувати думки та розвивати населені пункти, потрібні не просто ідеї та цінності, потрібні їх комплекси та системи, потрібне осмислення та переосмислення, потрібна не просто аксіологія або певна аксіоматика, а своєрідна ідеологізація, точніше "аксіологізація". Саме ця світоглядна "аксіологізація" стає ланкою між культурою та цивілізацією. Отже, отримуємо: культура, аксіологізація та як наслідок – цивілізація. Ця схема є умовною й до певної міри примітивною. Цивілізації передували субкультурності у контексті цивілізаціології (чи краще цивілізаціознавства чи цивілізаціолістики). Починаючи з X ст., християнство у східних слов'ян традиційно "розглядалось як національна релігія" [10, 86]. Церковність просувається у щоденне життя і швидко "ключові моменти розвитку людини були взяті під контроль духівництвом" [4, 25], "відбулась зміна ментальної парадигми" [12, 128]. Русь до Хрещення була нецивілізованою, децентралізованою спільнотою з роз'єднаними племенами та родами, в яких панували жорстокі та дикунські звичаї. У

980 р. при спробі об'єднати субкультури (субкультури) країни та створити спільний поганський пантеон, великий князь Володимир побачив повне різноманіття та не зміг навіть розгледіти якихось "рідних" богів, а тому і запропонував відому шістку мультикультурних ідолів з тогочасною східною "(в)естернізацією" (на рівні далекого еллінського відголосся). У той час субкультурознавче переслідування православних доходило і до вбивств (у першу чергу Федір і його маленький син Іоанн, які були вбиті язичниками у 983 г.) тощо. Постає мова про неодноразове хрещення Русі (згадаємо думки В.Татищева). Мав рацію академік Д.С. Лихачов, що: "З хрещення Русі взагалі можна починати історію російської культури. Як і української, і білоруської" [5, 52]. Цивілізованою Русь стає за Володимира Хрестителя, країна набирає спочатку риси, ознаки та контури цивілізованості, а потім трансформується у передову світову державу, створює свій духовний простір, формує культурний суверенітет. Цей культурний суверенітет проіснував на Русі (не без західних та інших утисків) більше 900 років – до 1917 р. Втрата духовного суверенітету призвела до духовного занепаду. Ми втратили духовний та культурний суверенітет, залишивши у словниках поняття державного, народного, національного суверенітетів, забувши, що вони за своєю суттю є гілкою. Стовбуром є "культурний суверенітет", а корінням – власний "духовний суверенітет". Славетний каган і василевс Володимир Великий здійснив глобальну християнізацію Русі. За цесаря і, по суті, за християнського царя, навіть імператора, Ярослава Мудрого Русь вже стає святою Руссю.

Правителів Київської Русі традиційно звать великими князями, проте назви каган, цар, василевс, король і навіть цесар та імператор були відомі давньоруським книжникам та хроністам. Загальновідомо, що, зокрема, Данило Галицький постає деякий час як король, а Роман Мстиславович як цар (причому саме через свої намагання претендувати на роль єдиного правителя вже роз'єднаної держави). Логічно, хоча історично це є спірним, проте у культурологічному та частково юридичному сенсах цілком закономірно, що єдиного правителя Русі можна називати царем (синонімами будуть відомі з літописів назви каган, василевс і навіть цесар). Але при послідовному підході найвидатніших царів Русі не буде зайвим і виділити, враховуючи їх особливі заслуги, значення, авторитет та вплив на подальший історичний розвиток, назвавши імператорами. Так "постають" імператори Володимир Великий і Ярослав Мудрий. Розумію, що це до певної міри "неісторично" та, на думку майбутніх опонентів, моя версія є хибною теорією. Вважаю за потрібне зазначити, що з суто історичної точки зору, це до певної міри так, але у культурологічному, юридичному, філософському сенсі це є правильним. Хіба, наприклад, можна порівнювати роль та значення таких великих князів, як Олег Віщий, Ярослав Мудрий та нащадки Володимира Мономаха? Безперечно ні! Різні впливи, авторитет, можливості тощо. Що ми знаємо про нащадків Олега Віщого? А Ярослава Мудрого? І порівнювати не можна: про нащадків Олега Віщого є лише припущення, а Ярослава Мудрого всі знають як тестя усієї Європи. Загальновідомо, що Київська Русь у своєму розвитку пройшла декілька етапів, проте чому не визнати, що за часів свого апогею вона все-таки (хай не юридично, а лише фактично, за своїм статусом-кво та реальним станом) була імперією. Чому короля франків Карла Великого ми, українці, визнаємо імператором, а свого Ярослава Мудрого не здатні оцінити за справжнім його значенням. Київ обігнав Париж. Згадайте враження Анни Ярославівни, майбутньої королеви Франції, після її приїзду до Парижу. "Імперський" Париж постав перед руською царівною занедбаною, бридкою, неохайною провінцією, яка суттєво поступалася Новгороду, Чернігову чи Володимирі. Вона писала Ярославу Мудрому: "У яку варварську країну ти мене відправив; житла тут сумні, церкви безобразні і норози жажливі" [2, 10]. Як-що могутні європейські королі (французькі, угорські, польські тощо) і близько не могли конкурувати з Ярославом Мудрим, то невже Ярослав Мудрий був лише князем? Впливовий монарх, чий статус був вище статусу та можливостей усіх (крім візантійського) європейських правителів, просвітник Ярослав Мудрий цілком заслуговує далеко не лише на царські регалії та пошану. Славетний "батько" Західної Європи – великий імператор неосвічений і неписьменний (!) Карл Великий і його син Людовик – поступається впливу і можливостям "батька" Східної Європи – великого Володимира Великого й імператора-просвітника Ярослава Мудрого. Мені зауважать, що Карл I Великий отримав вінець від папи Римського та не був сучасником Володимира Великого: це так. Але якою була імперія франків та імперія русичів? Територіально східне царство було більшим. Населення Русі доходило до 12 млн, що перевищувало кількість франків. Про рівень розвитку науки, освіти та культури годі й казати – рівень розвитку за часів розквіту і апогею православної Київської Русі значно перевищував досягнення королівства-імперії франків. Лише праправнук Анни Ярославівни Філіп II почне фундаментальну побудову Парижа. Є сенс казати про вплив Києва і вітчизняної культури на європейську, азіатську, світову у цілому. Не варто нехтувати київською ідеєю, наші правителі були не гіршими за західних. Латинська, Нікейська та Трапезундська та деякі інші імперії суттєво поступались навіть роздібленій, розламаній Русі. Питання спірні та, здавалось би, далеко несумісні та нетотожні, проте дискусії щодо князівства, царства та імперії на Русі на різних етапах її існування не менш специфічні, мають й софістичні відтінки. Безперечно, на певному етапі розвитку на Русі було велике князівство, потім царство і, нарешті, імперія та знову царство з подальшим азійським поневоленням. Можливо, мої гіпотези були б тотожні з припущенням, що першим розподіл влад запропонував не Ш.Монтеск'є у праці "Про дух законів", а українець С.Оріховський-Роксолан. С.Оріховський виступав за розподіл не взагалі влади, а влади світської на законодавчу (сенат), виконавчу (король) і судову (суд), при цьому всі мають керуватись законом. Проте не варто Оріховського-Роксолана зображувати як попередника Г.Гроція, Н.Макиавеллі,

Ш.Монтеск'є та низки інших мудреців. Не варто захоплюватись ефемерною еквілібристикою, проте Київська (після Хрещення), а згодом і Московська Русь є величезними середньовічними державами. Справа навіть не у тому, як називався та який титул носив той чи інший видатний діяч Середньовіччя; справа у тому, хто і ким був, які функції виконував, ким був за своєю суттю, авторитетом та можливостями. Всі титули, до яких ми звикли, хоча і обумовлені конкретно-історичними реаліями та культурно-історичними обставинами, все-таки є відносно умовними. Навіть загальноприйнята ланка: князь менше царя, а імператор важливіший за царя – не є абсолютно універсальною. Адже навіть під "кесарем" ми в окремих випадках цілком слушно маємо на увазі дану Богом державну владу – навіть колективну та відносно безособову (парламентська республіка тощо). Культура Київської Русі була епігоном культури Візантії (у гарному сенсі). Русь не засиджувалась на квазіприродному, тваринному, ефемерно-могутньому, задрипанському поганюфільстві, а рушила вперед – до найкращих стандартів, до поширення освіти, культури та виховання. Постає Київ, про який потім напишуть Шарль де Голль: "Багато бачив у містах парків та садів, але уперше місто-сад", а Оноре де Бальзак: "Петербург – юне місто, Москва – давне, але Київ – вічне місто. Це – Північний Рим". У суспільстві постала суттєва християнізована регуляція відносин, відображена у статутах, правдах тощо.

Не слід ігнорувати й "інфлюацію елементів християнської релігії на терени України ще на початку I тисячоліття" [9, 28]. Ап. Андрій Первозваний був першим хрестителем наших далеких предків [7, 5-6.]. Андрієве хрещення стало першою фазою християнізації Русі. Ця фазовість знакова: чому Русь стала християнською, а Індія апостола Фоми Переконаного і досі ні? Першозваність і певна особливість місії першого апостола Христа і засновника церкви Христової на наших територіях поширювалась і на особливості слов'янської землі та на слов'ян. Наприкінці X ст. Русь освячується, а "у XI–XII ст. склалась нерозривна суміш уявлень, котрі... стали основою для становлення різних ідейних конструктів (наприклад, Москва – Третій Рим)" [4, 29]. Київ вже був святим містом, коли околиці величезного царства лише християнізувались. Князь Кий, імовірно, був на службі у святого імператора Юстиніана I Великого [8, 35] і прийняв християнство (ця думка є і у М. Брайчевського). Аскольд, княгиня Ольга та ін. були черговими хрестителями наших предків. Доречно казати про патріарші хрещення (Фотія, його наступника Ігнатія і т.д.). Після патріарха Візантії Фотія хрещення здійснив Ігнатій і прислав сюди "архієпископа Михаїла... на Русі була основа для створення християнських єпископств, які підпорядковувалися архієпископу" [8, 37]. З часом православ'я на Русі стало цивілізаційною основою середньовічної держави, сприяючи створенню (з точки зору культурології, а не історичного джерелознавства чи традиційної історіографії) давньоруського царства і навіть імперії. Імовірно, князь Ігор був християнином [1, 17]. Поселення ченців на горі наприкінці I тис. свідчить про поширення християнства. В околицях Києва у X ст. могло бути чимало християн, а ченців могло бути також багато.

Розвиток церковної інфраструктури, православного світосприйняття та християнізація суспільних відносин засвідчують стрімку візантізацію і клірикалізацію (у т.ч. чернечизацію) Київського царства часів святих Володимира Великого та Ярослава Мудрого. За О. Моцею, А. Поппе, Г. Подскольським християнізацію здійснювали руські ченці. "Церковний люд" сягав до 50 тис. осіб. У "Повчанні" Луки Жидяти (+ 1059) зазначається: "читите от всего сердца иерея Божия... и слуги церковныя" [9, 118]. Співставлення єпископів – Христу, а пресвітерів – апостолам є в "Ізборнику" 1076 р. "Протягом XI–XIII ст... християнство змогло пустити найміцніше коріння, яке тільки було можливе – коріння в побутову сферу" [4, 25]. У Києві в 1018 р., за Титмаром Мерзебурзьким [4], після пожежі 1017 р., залишилось понад 400 церков, у 1124 р. згоріло близько 600 храмів. Припустимо, що у столиці нашої імперії могло бути церков не менше, ніж у Константинополі. Візантійська імперія була основним конкурентом для Київської (точніше Руської, бо держава Русь, а назви "Київська" або "Кієво-Новгородська" тощо є штучними), а після 1204 р. весь православний світ з надією почав споглядати на Київську митрополію та на наше архівелике архікнязівство, III Римом стає Київ, де гіпотетично було 300 кам'яних і більше 1000 дерев'яних церков.

Виникають Академія наук і Академія мистецтв (свідчення – тисячі фахівців і чудових храмів). На особливу увагу заслуговує Академія Ярослава Мудрого, про яку свідчить як представницький склад студентів, так і умови (згадаємо бібліотеку василевса Ярослава, князівські приміщення для навчання, митрополію та Софію Київську) та зміст навчання. Академія Ярослава постала разом зі св. Софією у 1037 р. Є сенс казати і про перший давньоруський Університет у Кієво-Печерському монастирі. Обсяг, зміст, вплив та значення знань, умінь та навичок засвідчують, що вихованці були справжніми студентами. Академії і Університет виникнуть на Заході значно пізніше. З хрещенням Русі язичницькі стереотипи були переоцінені й підпорядковані християнським, а висновок про двоєвір'я є помилковим: "Трудно уявити людину середньовіччя, яка б вірила одночасно і у християнського Бога, і в язичницьке багатобожжя... Об'єктивний аналіз всього комплексу явищ духовної і матеріальної культури Київської Русі переконує, що основою світоглядного і морального розвитку давньоруського суспільства X–XIII ст. було... православне християнство" [13, 106]. Є версія християнського походження Купали – від купання, занурення при охрещенні. Може, Коляда, Ярило, Купало, Лель, Кострома й інші покровителі землеробства формувались під впливом християнства [11, 207–208]. В уяві навернених це купання поєднувалось з хрещенням, Христом. Свідченням святості є і моці давньоруських святих, які захищають від радіації, "мироточиві глави", які "істочають миро (масло)" [3, 54]. Це не сумнівні дива та спірні явища на кшталт появ святих на деревах. Т.Мешко у статті "В Ворохте на старом клене по-

явився образ святого семейства", наприклад, зазначає, що напередодні свята Успіня Богородиці у 2012 р. у Ворохті на старому клені, який росте біля автостради – на місці де було два роки тому зламано велику гілку – з'явився образ святої родини – Христа, Богородиці та Йосипа [6, 8].

Київська Русь стала святою тому, що сприйняла християнську духовну аксіологію, створила власну християнську аксіологізацію, православну цивілізацію. Анна Новгородська дає притулок дітям короля Едмунда Англійського – Едвіну і Едуарду, принцу Магнусу Норвезькому, відкриває Софію Новгородську у 1045 р., засновує монастир великомучениці Ірини у Києві. Хіба це не приклад руської рівності і справедливості, ширості та просвітництва? Про Київську Русь доречно казати як про цивілізацію, при цьому варто наголосити на її важливості для культур інших народів, у т.ч. європейських.

Відтак, Київська Русь після Хрещення – це час становлення та розвитку православної цивілізації, зародження царства. Русь стала великою за значенням та масштабами країною (фактично імперією) під проводом святих (по суті імператорів) Володимира Великого та Ярослава Мудрого й деяких їхніх нащадків. Безперечно, язичницькі релікти проіснують не одне століття, та у трансформованому вигляді пройдуть крізь віки, проте це не заважатиме віднести хрещену Русь до православної цивілізації. Духовний суверенітет з імплементацією цінностей християнства сприяв створенню якісно нової та неповторної давньоруської православної цивілізації, найбільшого оплоту середньовічного східного християнського культурно-цивілізаційного простору.

Використані джерела

1. Брайчевський М. Ю. Ольга і Константинополь / М. Ю. Брайчевський // Южная Русь и Византия : сб. наук. ст. – К., 1991 – С.12–20.
2. Багинская Н. Что может королева Франции? / Багинская Н. // Отрок. – 2012. – №3 (57). – С.8–11.
3. Воронцова О. А. Київські печери: путівник / О. А. Воронцова. – К. : Амадей, 2005. – 192 с.
4. Долгов В. В. Представления об обществе в картине мира населения Древней Руси XI-XIII вв. : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора ист. наук : спец. 07.00.02 "Отечественная история" / В. В. Долгов. – Ижевск, 2008. – 38 с.
5. Історія культури України в запитаннях і відповідях [Бокань В. А., Голузова Н. Г., Заблоцька Н. П., Кондратюк А. С., Польовий Л. П. та ін.]. – К. : ПБП "Фотовідеосервіс", 1993. – 112 с.
6. Комсомольская правда в Украине. – 2012. – №229(4223/25618).
7. Король В.Ю. Втрачене, але не забуте: 3 історії пам'яток церковної архітектури Київщини / Король В.Ю. – К. : ВЦ "Академія", 2006.
8. Король В.Ю. Історія України : навч. посіб., 2 вид., доп. / В. Ю. Король. – К. : ВЦ "Академія", 2008. – 496 с.
9. Ричка В. М. Церква в соціально-політичній структурі Київської Русі (історико-релігієзнавче дослідження) : дис. ... доктора іст. наук: 09.00.11 / Ричка Володимир Михайлович. – К., 1997. – 378 с.
10. Токарев С. А. Этнография народов СССР / С. А. Токарев. – М. : Изд-во МГУ, 1958. – 615 с.
11. Токарев С. А. Религия в истории народов мира / С. А. Токарев. – 4-е изд. испр. и доп. – М. : Политиздат, 1986. – 576 с.
12. Толочко А. П. Князь Древней Руси: власть, собственность, идеология / А. П. Толочко. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
13. Толочко П. П. Київ і Русь : вибр. тв. 1998–2008 / П. П. Толочко. – К. : ВД "Академперіодика", 2008. – 348 с.

УДК 394.2(477.86):37.013.42"1920/1930"

Надія Богданівна Галушка

аспірантка Одеського національного університету
імені І.І.Мечникова

РОЛЬ ДИТИНИ У КАЛЕНДАРНІЙ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ 20–30-х років ХХ СТОЛІТТЯ (за матеріалами Рогатинського району Івано-Франківської області)

У статті розглянута роль та місце дитини у календарній обрядовості українців у міжвоєнний період на теренах Рогатинського Опілля.

Ключові слова: *дитина, календарний цикл, обряди та звичаї, етнопедагогіка.*

The article deals role and place of the child in Ukrainian ritual calendar in the interwar period in the territory Rohatyn Opole.

Keywords: *child, calendar cycle rituals and customs, ethnopedagogical.*

Дане дослідження актуальне в контексті національного виховання підростаючого покоління українців. Воно полягає у вихованні дітей на культурно-історичному досвіді свого народу, його звичаїв, традицій та багатовіковій мудрості, духовності. Постає як створена народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв, інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію